

Lægmands Deltagelse i Kirkens Arbejde i det 19. Aarhundrede.

Foredrag ved det kirke- og kunsthistoriske Møde i Nykjøbing p. M.
d. 20. Juli 1898 af Provst L. Koch.)

Hvad jeg her vil forsøge at meddele Dem, er ikke egentlig de forskellige Opvækkelseshistorier her i Landet, for saa vidt de er fremkaldte af Lægmand, men jeg vil vise, hvorledes Lægmand gennem disse Opvækkelser efterhaanden er bleven dragne med ind i Deltagelse i det kirkelige Arbejde, saaledes at Lægmandsvirksomheden er bleven en Del af dette, som ikke kan undværes, og som forhaabentlig i Fremtiden vil bidrage til at give Kirken den Styrke, som den vil behøve for at løse de Opgaver, der vil blive stillet for den.

Da Reformationen indførtes her i Landet, er det sandsynligt, at der ogsaa er bleven prædikeret af Lægmand. En af dens ivrigste Modstandere, Povl Helgesen, siger, at dens Forkyndere dels var forløbne Munke og Præster, dels Kræmmere og Praktikere, Spillemand og andre Landløbere, Landsknægte, Baadsmænd, Prentere og Bogførere, og disse forhandlede de kirkelige Spørgsmaal i Badstuer, Kroer, Smedier, Møller, Toldhuse, Borgstuer, ved Gilder og Gjæstebud. — P. Helgesen har i disse Ord givet et levende Billede af, hvor optagen den Tids Mennesker af alle Klasser var af den store Forandring, der skulde foregaa; men det er vel næppe nogen egentlig Prædikantvirksomhed, han her omtaler, om end denne gjensidige Meddelelse og Forhandling

har bidraget meget til, at Reformationens Sejr blev saa afgjørende og vandtes saa hurtigt. — I ethvert Tilfælde var det ikke Reformatorenes Ønske, at andre end Præsterne skulde prædike. I den augsburgske Trosbekjendelses Artikel 14 udtales det med stor Bestemthed, at ingen maa lære offentligt eller uddele Sakramenterne, med mindre han er lovlig kaldet, det vil sige Præst. Og i Forsvaret for Konfessionen siges der herom, at Protestanterne gjerne vil overholde hele den gamle kirkelige Orden, og naar der er sket Brud paa denne, skyldes det kun det Fjendskab og de Forfølgelser, de har været Gjendstand for fra de kirkelige Myndigheders Side.

Den nævnte Artikel af den augsburgske Bekjendelse er dog aldrig blevet forstaaet bogstaveligt; man har altid ikke blot tilladt, men ønsket, at de theologiske Studenter skulde øve sig i at prædike, uagtet de jo ogsaa var Lægmand uden Kaldelse. Men Sagen er, at det, man lagde Vægten paa, ikke saa meget var Kaldelsen og Ordinationen som Lærdommen; man var bange for, at ulærde Prædikanter skulde være en Fare for den rene Lære, som man havde stridt for og nu var saa nidkjær for at bevare. Dette trængte ogsaa ind i den almindelige Bevidsthed, og i ca. 200 Aar efter Reformationen er der næppe noget Exempel paa, at en Lægmand har forsøgt at prædike. — Derimod satte den stærke Bevægelse i Reformationstiden sit Mærke i et Par Lovbestemmelser, hvorved der gaves Lægmand Indflydelse paa Kirkens Styrelse. Der blev givet Menighederne Ret til gennem et Nævn at vælge deres Præster; men dette blev aldrig helt gennemført, og det gik senere af Brug; der var, sagdes der, ingen Mening i, at syv drukne Bønder skulde vælge Præsten. — Ligeledes skulde Præsten i ethvert Sogn have Medhjælpere, der skulde understøtte ham ved Sjælesorgen; men heller ikke denne Ordning fik nogen Livskraft; Menighederne var endnu for umodne, og hele Tidens Retning gik ud paa at samle Styrelsen i de overordnede Haand.

Det er ikke desto mindre vist, at der aldrig har været nogen Opvækkelse i den danske Kirke, der kan lignedes med Reformationen. Naar Pietismen og alle senere Opvækkelser stilles ved Siden af den, blegner de som Stjerner ved Siden af Solen, men selv den mægtigste Strøm løber tør, naar den ikke faar Tilløb, og da 200 Aar var gaaede, var dette ogsaa tildels Tilfældet med Reformationens Opvækkelse. Jeg kan ikke her gaa nærmere ind paa Grundene hertil, men maa nøjes med at sige, at man i Glæden over at eje den rene Lære havde forsømt at lægge den tilbørlige Vægt paa, at den skal gribes i Troen og bære Frugt i et helligt Levned.

Saa kom Pietismen og omtrent samtidig Herrnhutismen som en Opvækkelse af den Søvn, hvori man var falden. Pietismen var ikke udgaaet fra Lægmand, men fra Præster, medens det modsatte var Tilfældet med Herrnhutismen. Der var ogsaa her i Landet mange Præster, der sluttede sig til Bevægelsen; men der var ogsaa mange Steder, hvor Lægmand tog den i sin Haand, og det viste sig snart, at Præster og Lægmand ikke kunde følges ad. Hvor de sidste ledede Bevægelsen, blev den helt ukirkelig; i Reglen gik de ikke saa vidt, at de selv forvaltede Sakramenterne, men saa tilsidesatte de dem; rundt omkring baade i Danmark og Norge var der i de opvakte Kredse Børn, der laa udøbte, og Voxne, der aldrig gik til Alters. Forsamlingerne havde saa at sige opslugt Kirken. Der taltes i dem haarde Ord mod Præsterne, hvis Prædiken var død, de var forgivne af Ortodoxi. Bevægelsen var saaledes løbet ud i Sværmeri, og da det laa helt udenfor den Tids Tankegang at tilstaa Religionsfrihed, vidste man ikke andet Raad end at gribe til ny Love, der skulde forhindre Sværmeriets Udbredelse; blandt disse er ogsaa den Lov om gudelige Forsamlinger, der ca. 100 Aar efter fik saa rigelig Anvendelse. Dermed var der for ca. 50 Aar gjort Ende paa Lægmands Forsøg paa at deltage i det kirkelige Arbejde.

Pietismen var ikke blevet nogen ny Reformation; dertil

var dens Syn alt for snævert. Dr. Rørdam har i Dag fortalt os om, hvorledes Reformationen i alle Retninger blev en Gjenfødelsestid for det danske Folk; der udgik fra den Lys og Varme, der fremkaldte en Blomstring, af Viden-skaberne, Kunsten, Næringsvejene kort sagt hele Folkets Liv. Pietismen forholdt sig i det mindste praktisk som oftest mistænksom eller i det mindste ligegyldig overfor alt andet end Arbejdet paa Sjælenes Frelse, og en saadan snæversynet Retning vil al Tid kun faa et kort Liv. Den Tid, der fulgte efter den, jeg vil nævne den efter Kongerne, Frederik V's og Christian VII's Tid, tror jeg, uden Uret at turde kalde et af de fattigste og søvnigste Tidsrum i den danske Kirkes Historie. Præsterne holdt mere og mere op at prædike det, som er Sjælen og Hjerteslaget i al kristelig Prædiken, om Synd og Naade; alt skulde være forstaaeligt, nyttigt og oplysende, og ofte endte det med, at der taltes mere om det, der hører til Verden, end om Guds Rige. Da indførtes den evangeliske Salmebog, hvori de gamle Salmer fra Reformationstiden og af Kingo var udeladte eller omgjorte, og de fleste Steder indførtes den, uden at nogen knyede imod den. Da der begyndte en ny Retning, der atter søgte at bringe Gudstjenesten og Kirken til Ære, var det dog egentlig kun Herren som vort Forbillede, der prædikedes. Det, at han havde baaret Verdens Synd, betragtedes som et uklart og taaget Billede, som man maatte se at forklare, saa det blev forstaaeligt.

Der var ikke mange af Præsterne, der ikke førtes med af Strømmen; men i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede opstod der hist og her Lægfolk, der ikke følte sig tilfredsstillede ved Præsternes Prædiken og ikke vilde af med den Salmebog, som deres Fædre havde sunget efter, ligesom de heller ikke vilde ombytte den Lærebog for Børnene, der var bleven indført i Pietismens Tid, men den, som Biskop Balle havde udgivet. Det var især om disse Bøger, der blev stridt, og alle Vegne stod Præsterne og de vakte skarpt imod hinanden.

Der var to forskellige Retninger i Opvækkelsen; den ene var herrnhutisk, den udgik fra Kristiansfeldt og havde især sit Hjem i Fyn. Men den havde nu helt aflagt sin sværmeriske Karakter; de, der sluttede sig til den, var »stille i Landet«, der ikke foruroligede andre, naar de selv lodes i Fred. Der var ogsaa adskillige Præster, som sluttede sig til denne Retning. Den anden Retning, der især fremkom i Jylland paa Vejleegnen, havde sin Kilde i den gamle lutherske Tankegang. Men det er en Selvfølge, at en saadan Lægmandsvækkelse, der desuden bekæmpedes af Præsterne, let kunde blive ensidig og slaa ud i Vildfarelser; dette skete ogsaa især paa Vejleegnen, hvor der opstod Strid mellem de opvakte indbyrdes, idet nogle af dem henfaldt i Sværmerier med Kvinder, der havde Syner og Aabenbaringer. Hvad der knyttede de opvakte af de forskellige Retninger sammen, var ofte, at de for at skille sig fra Verden gled over i Pietisme, om end i en svag og afbleget Form; det blev Afhold fra Dans og Kortspil, der blev Kjendetegnet paa, om Folk hørte til de opvakte eller ej. Men trods det holdt man dog i disse smaa Kredse fast paa det væsentlige i Troen, som Kirken syntes at have sluppet, og den Opofrelse, der udvistes, naar der handledes ilde med de opvakte, eller naar de arresteredes eller mulkeredes af Øvrigheden, kunde ikke andet end gjøre Indtryk. Disse smaa Opvækkelser var som den Glød, der gjemtes under Asken, for at Ilden atter kunde tændes ved den.

Det var dog først henved 1820, Bevægelsen fik større Udbredelse, og den Mand, hvem dette især skyldes, var en Husmand fra Bregnør ved Kjerteminde, Kristen Madsen. Han blev gennem en Bodskamp dybt greben af Kristendommen, og han følte Trang til at meddele andre den Frelse, han selv havde fundet. Han var en begavet og veltalende Mand, og der sluttede sig flere og flere til ham, dels en lille Kreds, der alt tidligere havde været i Kjerteminde, dels mange, der først nu vakte. Han har selv

smukt beskrevet de opvæktes Møder: »Da nu denne mærkelige Forandring var sket hos os, holdt vi os fra verdslige Lyster og Begjæringer, thi vi fandt alle vor Glæde i Guds Ord. Om Søndagen, naar vi havde været i Kirken, kom nogle af os tilsammen, eftersom enhver havde Lejlighed til, hvor vi sang en Salme eller to, læste et Stykke i en gudelig Bog, lovede og takkede Herren for al hans Godhed, Naade og Barmhjertighed og bad med hverandre for Kongen og det højkongelige Hus, for Venner og Fjender, efter Evangeliets Ord og Lærdom, og Gud lagde sin Velsignelse i vore Bønner, saa der omvendtes mange fra Letsindighed og Liderlighed til Gudsfrygt, Sædelighed og skikkeligt Levned.« — Dette var vistnok sandt, men der var ogsaa en anden Side af Sagen. De opvakte betragtede alle dem, der ikke vilde slutte sig til dem, som vantro Mennesker og derved opnaaede de at vække stor Forbitrelse mod sig. Kr. Madsen havde ogsaa ytret om sin Præst, at i Stedet for at henvise dem til et gudfrygtigt Liv, henviste han dem til Kortspil, Dans og Drik, Ord, der sikkert var meget uforsvarlige. — Saa begyndte Sagsanlæggelse og Arrestation; den sidste varede dog ikke længe, og nu begyndte Kr. Madsen at rejse rundt paa hele Øen, og inden han døde, 1826, havde han naaet at vække en stor Bevægelse, og der var Mænd nok, der vilde tage hans Arbejde op efter ham.

Af disse skal jeg nævne et Par Stykker. En Gaardmand Anders Larsen fra Gamborg var vakt af den herrnhutisksindede Præst Salling i Vonsild. Men han var derved ikke kommet til nogen ret Tro, men levede i Bedrøvelse over Synden, og hans Præst, der var meget uvillig mod ham, kaldte ham og hans Venner Pønitensbrødre og Hængehoveder, Hyklere og Skinkristne, som kunde kjendes paa deres Græden og Flæben. Men saa kom der nogle erfarne Kristne, nemlig Kr. Madsen og hans Venner, til dem. De lærte ham at gjøre Forskjel paa Retfærdiggjørelse og Helliggjørelse, og nu fik han en saadan Glæde i sit Hjærte,

at han knap kunde skjule den for Verden, thi han byggede ikke længere paa søde Følelser af Guds Naade i sit Hjærte, men paa Naaden selv i Guds Hjærte, saaledes som den er erhvervet af Kristus og grunder sig paa ham alene. En anden Gaardmand, P. Larsen Skræppenborg, havde ligeledes været paavirket fra Kristiansfeld. Han blev efter at være kommet i Berøring med Opvækkelsen fra Kjørteminde en ivrig og dygtig Prædikant, der færdedes rundt omkring paa Fyn, Langeland og i Jylland, og aabenbart havde sat sig det Maal at samle de opvakte hele Landet over til en Enhed, saa de bedre kunde modstaa deres Fjender. Ogsaa til Sjælland naaede Opvækkelsen, og den fik sit Midtpunkt paa Grevskabet Holsteinborg, hvis med rette højt ansete Besidder skaffede den et Fristed her. I Jylland kom P. Larsen og hans Venner helt op til Snedsted, hvor Seminarieforstanderen G. P. Brammer, den senere Biskop i Aarhus, tog vel imod dem; en af Seminariets Lærere, P. K. Algren, sluttede sig til dem, ligeledes Provst J. C. Sørensen i Solbjerg paa Mors, der selv begyndte at holde Forsamlinger.

I det hele var der den Gang bedre Udsigter til et virkeligt Samarbejde mellem Gejstligheden og Lægmand. Thi det var ikke blot i enkelte Smaakredse men i hele Kirken der fandt en Opvækkelse Sted, saa man atter spurgte om de gode Veje og de gamle Stier. Det var mange Sogne, hvor Præsterne var sig bevidste, at de stod som Forkyndere af den gamle Tro, som længe havde været tilsløret i Kirken, og hvor det var Tilfældet, maatte de ogsaa stræbe at drage de opvakte Lægmand til sig. Men der var endnu paa begge Sider megen gjensidig Mistro, Lægmandene saa skjævt til Præsterne, og det varede længe, inden selv de af Præsterne, der saa mildest paa Opvækkelsen, lærte at betragte den anderledes end som et Onde, man helst maatte modvirke saa meget som muligt. Regeringen brugte den alt omtalte Lov om Forsamlinger, som var udstedt i Pietismens Tid; efter denne var alle store Forsamlinger for-

budt. Men denne Lov passede saa lidt med Menneskers Forestillinger i det 19. Aarhundrede, at den kun kunde anvendes med stor Usikkerhed. Der blev af og til mulkeret ikke saa lidt. P. Larsen Skræppenborg havde haft 7 Retssager, og i dem alle var han idømt Mulkt af 50 Rigsdaler og derover, og to Gange havde han været arresteret. Sligt var netop skikket til i Befolkningens Øjne at gøre ham til Martyr, medens det ikke kunde have nogen afskrækkende Virkning paa en velhavende og uegennyttig Mand. Det hændte naturligvis, at der i de opvakte Kredse skete utilbørlige Ting; saadant blev da stærkt fremhævet. En Skolelærer i Jølby havde truet en Mand med, at han vilde aabenbare et usædeligt Forhold, hvori han levede med en anden Mands Kone, hvis han ikke vilde lade sin Søn faa Lov til at gaa i Forsamlinger. Da han intet kunde bevise, fik han en Irettesættelse, men Provst Sørensen, der skulde meddele ham den, fik Paalæg om at modvirke de skamløse Bestræbelser, hvorved de opvakte søgte at brede deres Sekt i Provstiet. Den alt omtalte Algren fik sin Afsked som Seminarielærer. Han havde holdt smaa opbyggelige Forsamlinger for nogle Seminarister, mellem hvilke den senere bekendte Højskoleforstander C. Kold; men hans værste Forseelse var dog, at han havde været til Forsamling i Solbjerg hos Provst Sørensen. Han blev da Huslærer hos denne og deltog med stor Kraft i Forsamlingerne her paa Øen. Senere, efter at være bleven theologisk Kandidat, var han en Tid Lærer ved Borger-skolen her i Byen.

Men trods alle saadanne Sammenstød mellem Kirke-styrelsen og Forsamlingsfolkene, er det dog maaske den varigste Betydning, denne Opvækkelse har faaet, at ikke faa Præster indsaa, at de Skjævheder, der var ved den, for en stor Del kom af, at det kun var Lægfolk, der var dens Ledere, medens Præsterne stillede sig uvilligt til den. Det maatte være en nidkjær Præsts Opgave at forsøge at drage Bevægelsen tilbage til Kirken, fra hvilken den truede

med at skille sig. Det var især de unge Præster, som hørte til eller siden sluttede sig til Grundtvigs Parti, der tog sig af Forsamlingerne, og hvor det skete, tabte de mere og mere den mod Kirken fjendtlige Karakter, som de mange Steder havde haft; men de tabte tillige meget af den Kraft og Indflydelse, de hidtil havde øvet paa Befolkningen. Grundtvig og hans Venner vilde frem for alt unde Mennesker al Frihed i aandelige Ting; det var ofte derfor, de havde antaget sig Forsamlingerne; men især Grundtvig yndede dem ikke; han kaldte dem gudelig Selskabelighed, og henimod 1848 var det kjendeligt, at hele Bevægelsen begyndte at standse. Hertil bidrog det ogsaa, at Baptisterne, der trængte ind i Landet, fik deres Tilhængere for en stor Del fra de opvakte Kredse, men endnu mere, at den fri Forfatning indførtes. Det var et forbavsende Antal af Lederne af de gudelige Forsamlinger, der kastede sig over Politiken og blev Rigsdagsmænd. Dette medførte sikkert for de fleste af dem ikke nogen Forandring eller Svækkelse af deres kristelige Sind, men det drog dem bort fra Forsamlingslivet, der nogle Aar kun rørte sig grumme lidt.

Det var imidlertid en Selvfølge, at netop den politiske Frihed maatte tilskynde Lægmænd til ogsaa selv at tage Del i det kirkelige Liv. Man havde faaet Andel i Statens Styrelse, man ledede selv sin Kommunes Anliggender — hvor var det da muligt, at alvorlige Mennesker ikke skulde ønske at faa Del i Ledelsen af de kirkelige Anliggender, der dog maatte ligge dem fuldt saa meget paa Hjertet som Statens og Kommunens? Tilsyneladende var der kun lidt Interesse derfor; alle de Forsøg, der gjordes paa at indføre en Kirkeforfatning, strandede væsentlig paa den Ligegyldighed for Sagen, som der var i Befolkningen. Men i Virkeligheden vaagnede Trangen til Deltagelse i Kirkens Arbejde rundt omkring, hvor der opstod noget kirkeligt Liv. Det var ogsaa et Udslag af den, da den indre Mission 1857 grundlagdes af nogle sjællandske

Lægmand. Det var en ren Lægmandsbevægelse, og den havde baade en saadans Kraft og Skrøbelighed. Der udfoldedes ikke ringe Virksomhed, men det undgikkes heller ikke, at de opvakte Kredse blev ukirkelige, og al Slags vildfarende Lære sneg sig ind i dem; næsten alle Lederne endte med at gaa over til Sekterne eller at blive Sektstiftere. Det var herpaa der bødedes, da V. Beck og J. Clausen 1862 overtog Ledelsen. Det havde nu tilstrækkelig vist sig, at skulde Bevægelser af denne Art kunne ledes i et sundt Spor, saa maatte det ske ved, at Lægmand og gejstlige arbejdede sammen. Det var Udbyttet af mere end et Aarhundredes Erfaringer, at Lægmandsbevægelser, der er fjendtlige mod Kirken og Gejstligheden, udarter til Vranglære og Sværmeri paa den ene eller den anden Maade, men ogsaa, at den Tid var forbi, da det kirkelige Arbejde udelukkende kunde ledes fra oven og besørges af Præsterne, Lægmandene havde erobret deres Plads, som de vilde beholde.

Hvorledes dette siden har udviklet sig, kan ikke her gennemgaas. Der var Spænding nok endnu mellem de to Parter, og Indre Missions Historie fortæller ikke blot om Uvilje fra Præsternes Side mod Lægmandsvirksomheden, men fuldt saa meget om de Forsøg, der fra disses Side er gjort paa atter at gjøre den til en Lægmandsvirksomhed uafhængig af Præsterne. Det er ikke usandsynligt, at denne Strid endnu ikke er endt, men atter kan blusse op. Men det kan sikkert fastslaas, at det Resultat, der er opnaaet, er, at Lægmand har faaet en virkelig og virksom Del i det kirkelige Livs Udvikling. Jeg tænker herved ingenlunde blot paa den egentlige Lægprædikantvirksomhed, men meget mere paa det Arbejde, der udføres i Søndagsskoler, Menighedsplejer, Ynglinge- og Pigeforeninger m. m., og hele den rige Virksomhed, der mange Steder udfoldes, hvor der ikke forsøges paa at erstatte Præstens Virksomhed eller gjøre ham overflødig, men at udføre det, som Præsten ikke formaar at gjøre selv. Forbilledet for os er bibelsk, det

er Apostelens Ord, da Arbejdet i den første Menighed voxede dem over Hovedet: »Det sømmer os ikke at forlade Guds Ord for at tjene ved Bordene. Udvælger derfor, Brødre, iblandt Eder syv Mand, som har godt Vidnesbyrd og er fyldte af den Helligaand og Visdom, hvilke vi kan beskikke til denne Forretning.« (Ap. Gjærn. 6.)

Hvad der er udrettet ved Lægmands Hjælp i Kirken, er alt ikke lidt; jeg behøver her kun at minde om det Arbejde, der for Tiden gjøres for at opføre Kirker og ansætte Præster i Kjøbenhavn, og som, om det end nu er bragt under mere kirkelige Former, dog er begyndt af Lægmand. Naar vi forsøger at se ind i Kirkens Fremtid, kan der være mørke Punkter nok, men det synes mig at være et af de lyse, at Præster og Lægmand nu paa saa mange Maader arbejder sammen. Det er, som om Kirkens Virksomhed derved havde faaet et bredere og sikrere Grundlag at staa paa. Ogsaa giver dette Haab om, at der en Gang i Fremtiden kan blive tilvejebragt paa den ene eller den anden Maade en Forfatning for Kirken, hvorved den faar det Selvstyre, som den ikke i Længden kan undvære. Hvad jeg her har kunnet fortælle om, er kun de første usikre Skridt paa den Vej, som de, der slog ind paa den, ikke en Gang selv vidste, hvor førte hen. Nu synes mig, man begynder at kunne se det.

Den Betænkkelighed, der har været ved at give Lægmand Del i Kirkens Arbejde, maa mere og mere vige. Naar man her i Evropa har ment, at det stred mod den lutherske Kirkes Grundsætninger, har det i Amerika vist sig, at den, langt fra at tage Skade, netop har vundet i Kraft ved, at Præster og Lægmand har arbejdet sammen. Den har der for Tiden en Fremgang som intet andet Kirkesamfund. Der var i 1850 i Fristaterne og Kanada ca. 750 lutherske Præster, 1600 Kirker og 143,000 Kommunikanter. I 1893 var der 5000 Præster, 9000 Kirker og 1,200,000 Kommunikanter; hele Antallet af Lutheraner er ca. 8 Mill. eller flere end i noget andet Land, Tyskland

undtaget. I de 10 Aar 1880—90 er Antallet af Lutheraner steget med 68 pCt. — Der kan være mange Grunde dertil, og deriblandt ikke mindst den Sandhed, der er i vor Kirkes Lære; men sikkert har ogsaa det Samarbejde, som under amerikanske Forhold nødvendigvis maa finde Sted mellem Præster og Lægmænd, bidraget til vor Kirkes store Væxt hinsides Atlanterhavet.

Men skal den Fremtidsudsigts, som jeg tror og haaber har aabnet sig for vor Kirke, ikke lukkes igjen, da maa Præsterne mindes Peters Ord om at vogte Herrens Hjord, ikke som de, der vil herske over Herrens Arv, men som Mønstre for Hjorden, og Lægmænd den samme Apostels Formaning til at være de ældste underdanige, og at være hverandre underdanige og smykke sig med Ydmyghed (1. Ped. 5, 4.—5.). Gud give os, baade Præster og Lægmænd, Kjærlighed og Forstand til at kunne følges ad og arbejde sammen paa at befæste og forsvare vore Fædres Kirke!

Efter at dette Foredrag var sluttet, talte Sognepræst Vilhelm Bang fra Hvalsø, der fremhævede Vigtigheden af at kjende Kirkens Historie, da denne gav det klareste Billede af de aandelige Rørelser hos Folket. Derefter gik Taleren over til en Fremstilling af den Virksomhed, Selskabet for Danmarks Kirkehistorie havde udfoldet i de nu tilbagelagte 50 Aar, idet han tillige dvælede ved de Mænd, der i dette lange Tidsrum havde virket for Selskabet, og ønskede, at dets Fremtid maatte blive dets Fortid lig.

Mødet afsluttedes med nogle Ord af Formanden, der takkede de tilstedeværende for den Opmærksomhed, hvormed de havde fulgt Foredragene. Disse Afskedsord besvaredes af Provst Aastrup fra Tødsø, der udtalte sin Tilfredshed med Mødet og opfordrede Selskabet til snart igjen at gjæste Øen Mors.

Referater af Foredragene læstes i de følgende Dage i de lokale Blade, ligesom en mere sammentrængt Beretning om Mødet findes optagen i »Nationaltidende«, »Dagbladet« o. fl. Blade for 23. og 24. Juli.
